

Тотубаева А.Т.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖОГОРКУ КЕҢЕШИНИН
ДЕПУТАТЫНЫН УКУКТУК НЕГИЗДЕРИ

Тотубаева А.Т.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАБОТЫ ДЕПУТАТА
ЖОГОРКУ КЕНЕША КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

А.Т. Totubaeva

LEGAL BASIS OF THE DEPUTY'S WORK JOGORKU KENESH
OF THE KYRGYZ REPUBLIC

УДК: 340.352.075/342.8 (575.2)

Бул макалада автор Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутатынын жарандар менен иштөө тартибин карайт. Изилдөөнүн жүрүшүндө макалада жарандардын кайрылууларынын негизги түрлөрү, сандык тенденциялар, кайрылууларга контролдун сапаты жөнүндө маселелер терең изилденген. Депутаттын жарандардын кайрылуулары менен иштөө чөйрөсүндөгү ишин жакшыртуу боюнча сунуштар берилген. Андан сырткары, илимий макалада депутаттардын жарандарды жана шайлоочуларды кабыл алуунун, алардын сунуштарын, арыздарын жана даттанууларын кароонун тартиптери, жол-жоболору ж.б. негизги маселелер изилденген. Ошондой эле, макалада шайлоочуларды кабыл алуу, шайлоочулардын оозеки жана жазуу түрүндөгү кайрылууларын кароо, шайлоочулардын сунуштарын жалпылоо жана колдонуудагы мыйзамдардын жүзөгө ашырылышы боюнча мониторинг жүргүзүүнүн негизги багыттары, тартиптери жана ыкмалары талданган.

Негизги сөздөр: депутат, шайлоочу, шайлоочуларды кабыл алуу, шайлоочулар менен иштөө, жарандардын кайрылуулары, даттануу, сунуштамалар, мыйзам чыгаруу органы, депутаттык ишмердик.

В статье автор рассматривает порядок работы с гражданами Жогорку Кенеша Кыргызской Республики. В ходе исследования в статье рассматриваются основные типы обращений граждан, количественные тенденции и качество контроля обращений. Внесены предложения по совершенствованию работы депутата в сфере работы с обращениями граждан. Кроме того, в научной статье были изучены процедуры приема депутатами граждан и избирателей, рассмотрения их предложений, заявлений и жалоб и др. основные вопросы. В статье также анализируются основные направления, процедуры и методы мониторинга приема избирателей, рассмотрения устных и письменных обращений избирателей, обобщения предложений избирателей и мониторинга исполнения действующего законодательства.

Ключевые слова: депутат, избиратель, прием избирателей, работа с избирателями, обращения граждан, жалобы, рекомендации, законодательные органы, депутатская деятельность.

In the article, the author considers the procedure for working with citizens of Jogorku Kenesh Kyrgyz Republic. In the course of the study, the article discusses the main types of citizens' appeals, quantitative trends and quality control of appeals. Proposals made on improving the work of the deputy in the field of work with the appeals of citizens. In addition, in the scientific article, the procedures for admission to deputies of citizens and voters were studied, consideration of their proposals, applications and complaints, etc. The main questions. The article also analyzes the main directions, procedures and methods for monitoring the reception of voters, consideration of the oral and written appeals of voters, summarizing the proposals of voters and monitoring the execution of current legislation.

Key words: deputy, voter, reception of voters, work with voters, conversion of citizens, complaints, recommendations, legislative bodies, deputy activities.

Калктын мыйзамдуулукту бузууда болгон коомдук пикири жөнүндө маалыматтардын маанилүү булагы болуп шайлоочуларды кабыл алуу, алардын сунуштарын, арыздарын жана даттанууларын кароо саналат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 41-беренесине ылайык, ар бир жаран мамлекеттик органдарга жана ЖӨАБ органдарына жеке кайрылганга, ошондой жеке жана жамааттык кайрылууларды жибергенге укуктуу.

Бул конституциялык укук жарандардын мамлекеттик бийлик органдарынын жана ЖӨАБ органдарынын иштерине катышуу формаларынын бири болуп саналат. «Кайрылуу» термини жалпылоочу, жамдама мүнөзгө ээ. Кайрылуу даттануу, арыз, сунуштама формасына ээ боло алат [4. С. 77]. Формасына карай, кайрылуулар бирдей эмес маалыматты камтып турат, өзүлөрүнүн юридикалык багыттуулугу боюнча айырмаланышат жана укуктук түрдүү кесепеттерди алып келишет. «Жарандардын кайрылууларын кароо тартиби жөнүн»

дө» Кыргыз Республикасынын 2007-жылдын 4-майындагы №67 Мыйзамынын 1-статьясына ылайык, **арыз** – жарандын өзүнүн конституциялык укуктары менен эркиндиктерин жана башка адамдардын конституциялык укуктарын же эркиндиктерин ишке ашырууга көмөк көрсөтүү тууралуу жарандын өтүнүчүн камтыган кайрылуу, же болбосо мыйзамдардын жана башка ченемдик укуктук актылардын бузулушу, ошондой эле аталган органдардын жана кызмат адамдарынын ишиндеги кемчиликтер жөнүндөгү билдирүү.

Даттануу – жарандын анын бузулган укуктарын жана эркиндиктерин же мыйзамдуу кызыкчылыктарын же болбосо башка адамдардын укуктарын, эркиндиктерин же мыйзамдуу кызыкчылыктарын калыбына келтирүү жөнүндөгү өтүнүчүн камтыган кайрылуу [2]. Даттануу Кыргыз Республикасынын жарандарынын бузулган укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоонун жана калыбына келтирүүнүн маанилүү каражаты.

Жарандардын кайрылууларынын түрүн белгилеп жатып, мыйзам чыгаруучу алардын принципалдуу жалпылыгын максаттуу багытталган планда баса көрсөтөт, бирок ошол эле маалда жарандардын коомдук жана жеке кызыкчылыктарынын түрдүү тараптарын козгогон жоруктарынын өз алдынча түрү катары да белгилейт, бул болсо алардын укуктук статусундагы айырмачылыктарды шарттайт. Бул, мисалы, жарандардын кайрылууларын кароонун түрдүү мөөнөттөрүндө көрүнөт.

Жарандардын кайрылууларын кароонун, анын ичинде депутаттар тарабынан кароонун принциптери жөнүндө маселе аз изилденген жана иштелип чыкпаган бойдон кала берүүдө. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин шайлоочулар менен болгон иши жана алардын өз ара аракеттенүү механизмдери *мыйзамдуулуктун, ачыктыктын, жеткиликтүүлүктүн, айкындуулуктун жана жоопкерчиликти*н принциптерине негизделет.

Парламенттин негизги фигурасы болуп депутаттар саналат, жана алардын жарандардын кайрылууларын кароосу түздөн-түз жана өкүлчүлүктүү демократиянын мамлекеттик деңгээлде өз ара аракеттенүүсүн мүнөздөйт. КР Жогорку Кеңешинин депутаттарына жарандардын арыздар жана даттануулар менен кайрылуусунун мөөнөттөрү колдонуудагы мыйзамдар менен белгиленген эмес. Бул болсо ар бир жаран ал талашып жаткан аракеттер качан жасалганына карабай, бардык учурларда арызы же даттануусу менен кайрылганга болот дегенди түшүндүрөт.

КР Конституциясынын 41-беренесинде кайрылуу укугу Кыргыз Республикасынын гана жарандарына таандык экендиги белгилеген [1]. Аны менен бирге,

беренде чет өлкөлүк жарандар жана жарандыгы жок жактар үчүн бул укукту колдонууга тыюу да жок.

Жогорку Кеңештин шайлоочулар менен ишин уюштуруу Жогорку Кеңештин фракцияларынын катчылыктары жана Жогорку Кеңештин комитеттеринин бөлүмдөрү менен биргеликте Жогорку Кеңештин Аппаратынын каттар жана жарандарды кабыл алуу бөлүмү тарабынан камсыз кылынат [3]. Каттар жана жарандарды кабыл алуу бөлүмү фракциялардын катчылыктары жана комитеттердин бөлүмдөрү менен биргеликте шайлоочуларды, ага шайкеш фракциянын жана комитеттердин мүчөлөрү тарабынан кабыл алуу графигин өз учурунда жана талаптагыдай түзүүнү жана жайгаштырууну камсыздайт.

Шайлоочулардын сунуштоолору, арыздары жана даттануулары депутаттарга оозеки да, жазуу да, ошондой эле электрондук да формада түшөт. Жарандардын депутатка кайрылууларынын олуттуу саны шайлоочулардын каттарында болот. Көп сандуу жазышуулар КР Жогорку Кеңешинин депутаты тарабынан шайлоочулардан алган каттарды кылдат каттоону болжолдойт. Ар бир эле жаран депутаттын кабыл алуусунда боло бербейт, андыктан ага кат түрүндө кайрылууга аргасыз болот.

«Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин шайлоочулар менен иштөөсү жана алардын өз ара аракеттеринин механизмдери жөнүндө» Жобонун 2.2. пунктуна ылайык, шайлоочулардын жазуу, ошондой эле электрондук түрүндөгү сунуштарын, арыздарын жана сунуштамаларын депутаттар тарабынан кароосу Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипте жана мөөнөттө жүзөгө ашырылат. Каттар жана жарандарды кабыл алуу бөлүмү Жогорку Кеңештин электрондук документтерди жүгүртүү тутумуна кат ээсинин фамилиясын, атын жана атасынын атын, дарегин, кайрылуунун мазмунун, анын иштелишин, узартылышын жана кароонун жыйынтыктарын түшүрөт.

Депутат тарабынан шайлоочулардын фамилиясын, атын, атасынын атын көрсөтүү менен каттарын каттоо, аны чечүү боюнча кабыл алынган өтүнүчтүн жана чаралардын тизмегинин мазмуну шайлоочулардын каттарында көтөрүлгөн маселелерди андан ары талдоого алуунун жана жалпылоонун пайдубалын орнотот, депутаттардын чечимдерди кабыл алууга жана аларды өз учурунда аткарууга жоопкерчилигин жогорулатат. Шайлоочулардын каттарын каттоо зарылдыгы жөнүндө укуктук так жазма буйруктардын жоктугу аларды кароо практикасына таасир этет. Кат түрүндөгү кайрылууда кайрылуу жазган адамдын фамилиясы, аты, атасынын аты, жашаган жери камтылып турушу керек. Бул маалыматты камтыбаган кайрылуу анонимдүү деп таанылат да, кароого жатпайт.

Сунуштоолор, арыздар жана даттануулар кабыл алуу учурунда депутатка шайлоочулар тарабынан баяндалат. Кабыл алуунун спецификасы депутаттын шайлоочулар менен түздөн-түз баарлашуусунда турат. Шайлоочулардын Жогорку Кеңештин депутатына түздөн-түз кайрылуу тутумун жакшыртуу, калктын актуалдуу көйгөйлөрүн табуу жана аларды чечүү боюнча чараларды ыкчам кабыл алууга көмөк көрсөтүү максатында депутаттар шайлоочуларды жеке кабыл алууну жүзөгө ашырышат.

Шайлоочуларды кабыл алуу төмөнкү милдеттерди чечүү үчүн уюштурулат: шайлоочулардын оозеки жана жазуу түрүндөгү кайрылууларын кароо; шайлоочулардын кайрылуулары боюнча ыкчам чараларды кабыл алууну уюштуруу; Жогорку Кеңештин шайлоочулар менен кайтарым байланышын камсыз кылуу; кечиктирилгис чечүүнү талап кылган коомдук, экономикалык, социалдык жана башка маанилүү көйгөйлөр жөнүндө мамлекеттик органдарга жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына маалымдоо; коомдук пикирлерди иликтөө жана шайлоочулардын сунуштарын жалпылоо; колдонуудагы мыйзамдардын жүзөгө ашырылышы боюнча мониторинг жүргүзүү.

Шайлоочуларды жеке кабыл алуунун графиги Жогорку Кеңештин сайтында, Жогорку Кеңештин коомдук кабылдамасынын имаратында жайгаштырылат жана парламенттик теле жана радио программаларында системдик түрдө чагылдырылып турат.

Шайлоочу жөнүндө маалымат, анын кайрылуусунун кыскача мазмуну жана кароонун жыйынтыгы Каттар жана жарандарды кабыл алуу бөлүмү тарабынан жарандарды кабыл алуунун атайын журналына катталат.

Шайлоочуларды кабыл алуу убактысы маанилүү болуп саналат. Мындагы негизги нерсе – шайлоочу үчүн ыңгайлуулук, андыктан шайлоочулар иштен бошогондон кийин кечки убакыттарда кабыл алууну уюштуруу максатка ылайык болуп эсептелет. Эгер КР Жогорку Кеңешинин депутаты жетектөөчү кызматтык абалды ээлеп турса, анда шайлоочуларды кабыл алуу убактысы катардагы келгендерди кабыл алуу убактысы менен дал келбеши керек.

Тажрыйба көрөткөндөй, шайлоочулардын арыздарында жана даттанууларында көтөрүлгөн маселелердин чөйрөсү өтө кенен жана ар түрдүү. Мыйзамдуулукка жана укук тартибине карата арыздар жана доолор өтө көп жайылган, алардын саны – 5473, экономика боюнча – 2838, калкты социалдык коргоо боюнча – 4885 [5].

КР Жогорку Кеңешинин депутатында кабыл алууда болгон жарандардын саны өтө көп. 2015-жылдын 1-

ноябрынан 2018-жылдын 1-январына чейинки мөөнөттө КР ЖК депутаттарынын кабыл алуусунда («Кыргызстан» парламенттик фракциясынын мисалында) 4381 шайлоочу болгон.

Шайлоочулардын сунуштарын, арыздарын жана доолорун кароодо КР Жогорку Кеңешинин депутатынын алдында – коюлган маселенин маңызы боюнча чечүүгө баардык чараларды кабыл алуу милдети болот. Шайлоочулардан түшкөн сунуштарды депутат кылдат карап чыгып, алардын негиздүүлөрүн ошол сунуштарды турмушка ашырганга тиешеси болгон органдарга жибергенге милдеттүү. Жарандардын кайрылууларын кароодо депутаттар укук коргоочу же контролдоочу (көзөмөлдөөчү) органдардын, мамлекеттик башка органдардын жана башка уюмдардын кызмат адамдарына депутаттык суроо-талап жибере алышат. Каттар жана жарандарды кабыл алуу бөлүмү жарандардын кайрылууларына, даттанууларына жана сунуштамаларына байланыштуу жиберилген депутаттык суроо-талаптардын реестрин жүргүзөт.

Арыздарды жана даттанууларды кароодо КР ЖК депутаты алды менен алардын негиздүүлүгүн кылдат текшерип керек. Шайлоочулардын негиздүү арыздарын жана даттанууларын депутат бул даттануулар жана арыздарды чечүү алардан көз каранды болгон ЖӨАБдын аткаруу органдарына, ишканалардын, мекемелердин жетекчилерине аларды чечүү же текшерүү үчүн жибергенге укуктуу. Кайрылууда депутат тиешелүү органдарга же уюмдарга шайлоочунун мыйзамдуу талаптарын текшерүү жана канааттандыруу үчүн конкреттүү чараларды кабыл алууну сунуштайт, ошондой эле шайлоочулардын даттанууларда жана арыздарда коюлган маселелерин чечүүнүн аныкталган варианттарын сунуштай алат. Депутаттын кайрылууда баяндалган пикири сунуштоочу мүнөзгө ээ. Ал калктын ишенимине ээ болгон КР ЖК депутатынын кадыр-баркы менен камсыз кылынат. Бардык даттанууларга жана арыздарга, ал гана эмес мааниси өтө терең болбогон маселе боюнча да депутат жооп бергенге милдеттүү. Шайлоочулардын өкүлү болуп туруп, депутат алардын өтүнүктөрүнө көңүлүн максималдуу буруп, сак болушу керек. Каралган даттануу, арыз, сунуш боюнча жооп КР ЖК депутатына, КР жаранына берилет. Ушуга байланыштуу КР ЖК депутаты жарандардын каттарына жеке өзү жооп бергенге милдеттүүбү? деген суроо келип чыгат. Колдонуудагы мыйзамдарда бул суроолорго жооп камтылган эмес. Андыктан жарандардын оозеки да, жазуу да түрүндө түшкөн арыздарын жана даттанууларын чечүүдө депутат жетектеле турган жалпы эрежеге жараша иш жүргүзүшү керек деп ойлойбуз. Мындай жалпы кабыл алынган эрежелердин бири катары даттануу же арыз боюнча депутат тарабынан

кабыл алынган чаралар жөнүндө жаранга маалымат берүү саналат. Ошондуктан тиешелүү органдардын же кызмат адамдарынын жообуна карабай, алган даттануусу, арызы же сунушу боюнча кабыл алынган чаралар жөнүндө депутат жаранга жазуу формасында билдириши керек дейбиз. Депутат катта камтылган сунушка, арызга же даттанууга кандай жүрүш бергенине карабай, жарандардын каттарына жооп үчүн 7 күндүк мөөнөттү белгилеген укуктук ченемди кабыл алуу максатка ылайык. Эгер даттанууда же арызда коюлган маселе боюнча алынган жооп КР ЖК депутатын канааттандырбаса, анда ал даттануу боюнча материалды жогору турган уюмдардын жетекчилерине жибергенге укуктуу.

Шайлоочулар көпчүлүк учурларда депутатка негизсиз даттануулар жана арыздар менен кайрылышат. Бул учурда шайлоочуларга алардын дооматынын негизсиз экендигин түшүндүрүү, жана аны четке кагуунун себебин көрсөтүү менен шайлоочуга даттануусун кайтарып берүү жалгыз туура чечим болуп саналат.

КР ЖК депутаттарынын ишинин натыйжалуулугун жогорулатууда аларга жиберилген шайлоочулардын сунуштарын, арыздарын жана даттанууларын кароого берилген контроль жүргүзүү укугу олуттуу ролго ээ. Мамлекеттик бийлик органдары жана ЖӨАБ органдары, кызмат адамдары депутатка бул маселе боюнча бардык керектүү маалыматтарды бергенге жана депутат каалаган учурда сунуштарды, арыздарды жана даттанууларды кароого катышуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылганга милдеттүү. Депутаттар, ошондой эле, мамлекеттик бийлик органдары жана ЖӨАБ органдары тарабынан аларга жиберилген сунуштарды, арыздарды жана даттанууларды кароонун жыйынтыктары жөнүндө арыз ээлерине негиздүү жана өз учурунда маалымат жибергенине контролду жүзөгө ашырганга укуктуу.

Шайлоочулардын кайрылууларын кароого жигердүү катышууга депутаттарга мүмкүнчүлүк берип, кайрылууларды кароо тартиби жөнүндө колдонуудагы мыйзамдарды өркүндөтүү керек. Депутаттардын жигердүү аракеттеринин формасы болуп: текшерүүнүн бардык материалдары жана кайрылууларды кароо боюнча башка материалдар менен таанышуу укугу саналат. Кайрылууларды кароо тартибине кирген ченемдер менен бирге, жарандардын укуктарын жана мыйзам менен корголгон кызыкчылыктарын бузууга алып келген себептерди өз учурунда табуу жана жоюу, укук тартибин коргоо, мыйзамдуулукту калыбына келтирүү, ЖӨАБ органдарынын, мамлекеттик органдардын, ишканалардын, мекемелердин жана уюмдардын иштерин өркүндөтүү максатында КР мыйзамдары мамлекеттик бийлик органдарына, ага ылайык, депутат-

тарга да аларда сынчыл эскертүүлөр камтылган арыздарды жана даттанууларды системдик түрдө талдоого алуу жана жалпылоо талаптарын камтып турат.

Шайлоочулардын сунуштары, арыздары жана даттануулары мазмуну боюнча да, жана анын аймагына жараша да жалпылана алат. Шайлоочулардын муктаждыктары жана керектөөлөрү жөнүндөгү топтолгон жана жалпыланган маалымат талдоого алганга жана баалоого жатат. Топтолгон маалыматтын талдоосу депутат тарабынан объективдүү, анын маңызын туура түшүнүү менен жүргүзүлүш керек. Объективдүү жүргүзүлгөн гана талдоо КР ЖК депутатына шайлоочунун даттануусунун жаралуу себебин аныктоого, ачылган кемчиликтерди жоюу боюнча чараларды белгилөөгө, жарандардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын бузуулардын өз маалында алдын алууну камсыз кылууга мүмкүндүк берет. Шайлоочулардын даттанууларынын пайда болуу себептерин талдоого алуунун натыйжасында КР ЖК депутаттары Жогорку Кеңештин жана башка мамлекеттик бийлик органдарынын алдына койгонго укуктуу.

Жарандардын кайрылууларын кароо жол-жобосун укуктук регламенттештирүүнүн олуттуу боштуктарынын бири - аткаруу өндүрүшүнүн жөнгө салынбагандыгы, мамлекеттик бийлик органдарында жана ЖӨАБда, кызмат адамдарында келечектин жана кызыктуу идеялардын сакталышын жана эсепке алынышын, адистердин, коомчулуктун өтө олуттуу сунуштары жөнүндө милдеттүү түрдө кенен маалымат берүүнү камсыз кылган жарандардын негиздүү сунуштарын жүзөгө ашыруу боюнча юридикалык милдеттенмелердин жоктугу саналат. Жыйынтыгында коомдук мамилелердин бул маанилүү алкагын укуктук жөнгө салууда көптөгөн боштуктар бар экендигин, ал жарандардын кайрылууга укугун ишке ашырышын, демек, алардын депутаттар тарабынан каралышын да татаалдантип коёрун моюнга алуу керек.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы, 2010-жыл 27-июнь (16.12.2016-ж. КР Мыйзамынын редакциясында);
2. «Жарандардын кайрылууларын кароо тартиби жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы, 2007-ж. 4-май, №67;
3. «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин шайлоочулар менен иштөөсү жана алардын өз ара аракеттеринин механизмдери жөнүндө» Жобосу. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин 2014-жылдын 23-апрелиндеги №3990- V токтому менен бекитилген;
4. Абдукадыров К.А. Конституционно-правовой статус депутата Жогорку Кенеша – парламента Кыргызской Республики: дис. ... к.ю.н.: 12.00.02. – СПб., 2009. – 203 с.;
5. Сессия мезгилиндеги Жогорку Кеңештин иши жөнүндө Отчет (2016-жылдын 1-сентябрынан 2017-ж. 1-июнь).